

În căutarea marilor începuturi

— SORIN VIERU —

ULTIMA scriere aflată pe masa de lucru a lui Constantin Noica trebuia să se cheme *Cartea Marilor Întruchipări*. Mereu și mereu începând, urcând pe spirala unui gând spre al cărui centru a tins necurmat, întreaga operă a filosofului trimite spre mari întruchipări și mari începuturi.

Noica a căutat o recunoaștere – nu personală, ci pentru arheii lui. Dobândirea dreptului de a sta alături; a dreptului unui grai de păstori și agricultori de a sta lângă alte graiuri ale filosofiei, de pildă.

Desfacerea unicităților în pluralități și întrunirea multiplilor în unu – nu fără, ci *cu rost* – este perspectiva privilegiată din care filosofia sa a contemplat începuturile de toate gradele. Preocupată de treptele intrării în real, în ordinea ființării, această filosofie, în consens cu ideile directoare ale secolului, este posibilistă. Pornind de la o resurrecție a mirării filosofice, de la un repetat „Cum e cu putință?“, gândirea

lui Noica a conferit posibilului adăpostit în miezul ființării o demnitate superioară în raport cu evidențele trufașe, dar fără deschidere.

Devenirilor fără măsură și care nu mai vor să știe de sine, ca și negațiilor totale, Noica le-a contrapus în filosofia sa o devenire cu sens – un mers, mereu înfrânt, chiar autosabotat, și mereu re- luat, către moduri afirmative ale ființei. Cu excesele și indemnătățile lor, cu plinuri și goluri, individualitățile autentice, ca și culturile exemplare, tind spre deplinătatea unora sau altora din cele câteva sensuri ultime.

Noica s-a numărat printre gânditorii care cred din tălpi până-n creștet că fericirea căutării unor înțelesuri este în măsură să structureze, să legitimizeze și să dea sens total, adică mari începuturi, unei vieți de muritor. Cum s-a remarcat deja, filosofia lui este prin excelență *netragică*. Este totuși, vom adăuga, *patetică*, în obstinția ei de a nega *suferința* ca problemă a filosofiei, ca unul dintre marile ei începuturi și de a clama

bunătatea finitudinii unei vieți și eudaimonia existenței în și prin cultură.

Dintre cei cu care acest căutător de sensuri ultime și de mari începuturi a conversat „ca de la pisc la pisc“, nimeni nu i-a stat mai aproape, venind din imense singurătăți, ca Eminescu. Opera lui Constantin Noica este o întrupare cu totul originală a eminescianismului. Spre a-l înțelege pe Noica, spre a-l situa, reperele specifice filosofice sunt, desigur, indispensabile; dar se mai cere să ai, pe cât se poate, adâncă înțelegere a eminescianismului esențial, a aceuia care nu este un epigonism, ci o direcție fundamentală a culturii române, o întreagă lume în sine. Mod activ – poate indefinibil, dar acut perceptibil – de a înfrunța „norocul“, cu suma lui de nenoroace cu tot, eminescianismul este un fel de a întreba soarta. În rest, eminescianismul este extrem de bogat în posibilități divergente și întâlniri mirabile, cum sunt și acelea întruchipate de filosoful plecat dintre noi. În Eminescu, Noica a descoperit

idealul de deplinătate a culturii noastre. Dar nici întregul scrierilor filosofului nu poate fi înțeles în propria sa deplinătate, în vizionarismul său total, fără să medităm la genealogia, hotarele și destinul eminescianismului. Noica va fi citit și intuit atâta timp cât Eminescu rămâne o mângâiere, o enigmă, o nesfârșire.

La întâlnirea timpurilor cu arheii lui Noica se poate crede că semne de recunoaștere vor veni din toate părțile.

Obsesia lui Constantin Noica de a sfârși în plină forță s-a realizat. Alergătorul de cursă lungă aducea cu sine vestea unei incredibile victorii.

Noica și-a povestit filosofia, mersul spre ființă. Curgând mai departe, filosofia aceasta își va povesti povestitorul.

*) text reluat din *Viața Românească*, nr. 12/1987

Pagina dispărută

STAU adesea și mă întreb cum ar fi reacționat Constantin Noica, dacă mai trăia, la vâlmășagul evenimentelor care se succed astăzi într-un ritm trepidant și compensează acum prea multa răbdare a timpului din vechiul interval istoric, timp din care, în fine, am ieșit. Nu știu cum să răspund la întrebare, în amănunt și diferențiat. Dar am certitudinea că filosoful ar fi păstrat o suverană distanță față de faptul curent, zgomotos, dar insignifiant în fond; cu fervoare regăsită, Noica ar fi pledat și astăzi pentru „cultura de performanță“, pentru aventura spiritului reluată pe cont propriu de către fiecare postulant al vieții în și pentru – adică „întru“ – filosofie. Iar spunând „Noica ar fi pledat...“ simt imediat nevoia unui corectiv gramatical: așa spune „Noica pledează“ – la prezent indicativ. Fiindcă este prezent. Semnele care arată în această direcție sunt multiple. Aș dori să trimit aici la unul din aceste semne. A fost reeditată în colecția „Fi“ a editurii Humanitas una dintre cele mai semnificative cărți nicasienne – *Jurnalul filosofic* –, care a

văzut lumina dinții a tiparului în 1944.

Acel *Jurnal filosofic* a fost – Noica nu bănuia pe atunci – un cântec de despărțire a autorului de publicul său, pentru mai mult de două decenii...

„L-am citit ca pe o poezie“, îmi spune recent o prietenă... Impresia era genuină, venind de la cineva care nu citește filosofie decât sporadic. Este într-adevăr ceva ținând de mister poetic și lirism filosofic în *Jurnalul* lui Noica. *Mister poetic*, adică lumină difuză, venind de pretutindeni, nu dintr-o sursă vizibilă, precis reperabilă; stranie necesitate, aproape certitudine, a întrebărilor fără răspuns univoc. *Lirism filosofic* – instrunarea notațiilor, acord armonios și contrapunctare subtilă a gândurilor apropiate. Acordul fundamental sub semnul căruia stă tot *Jurnalul* este acela dintre două *mituri*. Ne-o spune deslușit însuși autorul, în notația ultimă din carte: „Revăd tot *Jurnalul*. Ce închide el, în fond? Numai două lucruri, două mituri proprii: mitul Școlii și mitul Fratelui. Și poate că nu sunt nici măcar două, ci e unul singur. Căci sunt eu însumi Fratele, care caută prin Școală împăcarea cu lumea: cu fiii ce

vin, cu fiii ce pleacă în lume...“

Mitul Școlii este nostalgie filosofică după un loc în care spiritele comuniază. Este conceptul ironic al școlii „unde nu se învață nimic“. Nu se învață nimic – un fel de a spune. Fiindcă, în fapt, ar fi vorba de o „școală a spiritului“, unde realmente *se învață* într-un sens imprecis, și totuși pregnant, analog sensului în care spunem uneori că se învață la „școala vieții“. Școala despre care povestește Noica este un mit, dar nu o simplă metaforă, fiind vorba despre *învățare*, în condițiile în care este abolit tocmai raportul formal profesor-elev-materie de învățământ, convenția pedagogică ieșind din funcție dincolo de un anumit prag. Școala unde nu se învață nimic îți deschide porțile numai după ce ai terminat să înveți din obligație și numai dacă te simți îndemnat să transformi tot ce te așteaptă de-acum înainte – învățătură, viețuire, creație –, într-un perpetuu exercițiu al preferinței și iubirii tale. Când îl citești pe Kant, de pildă, nu din obligație, ci din nevoie interioară; când realizezi frumusețea unei simple enumerări monotone din Vechiul Testament; când o întâmplare

banală devine, prin reflecție, un pachet dens de semnificații – toate aceste acte de înțelegere depășesc pedagogicul, semnalizând posibila intrare într-un nou element. „Școala la care nu se învață nimic“ ar fi încercarea de mediere, pe cât se poate, a celor mai simple și subtile experiențe ale nemijlocirii. Nu încap algoritmi potrivit căruia un act de cultură (o experiență de lectură, de pildă, sau o audiție muzicală) devine fapt de viață personalizat; dar convertirea reciprocă a faptului de viață într-un act de cultură este tocmai ce se învață, se deprinde cumva, la „școala unde nu se învață nimic“.

Al doilea „mit propriu“ din *Jurnalul* lui Noica este cel al Fratelui Fiului Risipitor. Este reluarea parabolei biblice, reconfirmarea adevărului ei în scenarii culturale și situații de viață. E schița unei etici ce presupune, dar și lasă în urmă, etica datoriei. Poți păcătuți nu numai prin risipire; poți păcătuți încă și prin exces al cumpătății, avariției sufletească, uscăciune spirituală, datorie asumată sau dictată fără dragoste. Iar unde este școală mai este și riscul uscăciunii. Dar la acea școală care n-ar fi

să existe decât în forme precare, provizorii, abia ghicite și unde nu se învață nimic – se comunică totuși, fiindcă se comuniază! Fără efuziuni gratuite, dar și fără uscăciune. Iar astfel cercul se închide – cele două mituri proprii din *Jurnalul filosofic* converg. Fiecare dintre noi suntem, sau riscăm să ajungem până la urmă, în condiția unui fiu rătăcitor, care nu se mai adună din risipa lui, ori, dacă nu, în condiția Fratelui Fiului Risipitor. Sau putem depăși impasurile respective... Iar a fi în condiția cumintelui și uscatului frate al unui fiu risipitor nu este, desigur, situația cea mai reprobabilă, fiindcă atunci încă stăm – din plin – sub imperiul unei etici onorabile – etica datoriei. Dar există ceva mai bun decât datoria stearpă – este datoria care se face din iubire și se împlinește creativ și aventuros.

În întâlnirea dintre cele două mituri s-ar părea că rezidă sensul *Jurnalului* plin de sevă scris de Noica, punctul de convergență al șirului de notații, finalul său...

Și totuși, adevăratul final al *Jurnalului* îl găsim – după părerea mea – în altă parte, și chiar la începutul lui, în prima notație! Fiindcă însemnarea dintâi spune așa:

„Mi-a dispărut o pagină din acest *Jurnal*. Ce spusesem acolo? Era poate ceva adânc, ceva hotărâtor. Mă cuprinde deodată neliniștea să mă știu străin de mine, de ce am mai bun în mine. Și înțeleg vorba ciudată a lui Augustin: e în noi ceva mai adânc decât noi înșine“.

Notația aceasta putea fi una de sfârșit, și atunci ar fi încoronat opera, jurnalul. Ar fi rămas oricum frumoasă. Dar așa cum o găsim, la început de jur-

nal, e de o inegalabilă nostalgie. Începutul care presupune deja *Jurnalul* ca pe un întreg în plină devenire sugerează cu ascunsă ironie, cu surâs imperceptibil, condiția jurnalului filosofic, care, ca să fie filosofic, nu mai e de fapt jurnal, nu se așază sub calendar, ci sub timpii ideii. Nostalgie după pagina dispărută, poate nescrisă... Promisiunea nicicând îndeplinită, făgăduința mereu înnoită! Nu e în joc aici condiția neliniștitoare a dăinuirii filosofiei, secretul menținerii ei, în acest timp de criză?

Prin câteva notații personale, prin comentariul unor fapte de gândire și pregândire, Noica a încercat să spună în felul său propriu că epoca elaborării marilor sisteme filosofice a trecut, dar n-a trecut încă epoca receptării lor. Și mai sugera că rațiunea de a fi a filosofării nu stă neapărat în desfășurarea

unei armate masive, ierarhic organizate, de idei imperioase, ci mai poate sta și în simpla încercare de a da un sens decisiv, hotărâtor în adâncuri, îmtâmplării, predispoziției personale, preferinței intime pentru propriul tău mediu – pentru limba, prietenii și lecturile tale...

Situat la antipodul mizantropilor veacului acesta, Noica este în căutarea paginii necunoscute, unde stă scris tot ce e mai adânc și mai bun în tine însuși. *Jurnalul filosofic* are un sens recuperatoriu și elpidic, narează speranța unei regăsiri a locului în care n-ai fost niciodată.

*) text reluat din *Viața Românească* nr. 8/1990

Rostirea filosofică și zeflemeaua caragialescă

La unul din geniile tutelare ale culturii noastre, Noica se raportează în mod explicit, și anume pentru a-l contesta.

„Când m-am aplecat asupra românescului am făcut-o, cred, exasperat de zeflemeaua lui Caragiale. Nu poți să iei totul în zeflemea. Românescul nu se rezolvă numai în balcanism și în degradingoladă parlamentară. Există momente ale seriozității peste care nu poți să treci ușor, numai pentru că au un sfârșit lamentabil în demagogia urmașilor...“ Cuvintele atribuite lui Noica în *Jurnalul de la Păltiniș* vor fi autentificate fără doar și poate de cei care au avut privilegiul să-l asculte pe Constantin Noica în dizertațiile sale ținute în cadru privat.

Doă observații esențiale se pot face, din perspectiva lui Noica, la adresa lui Caragiale, ceea ce înseamnă, în cazul dat, la adresa lumii caragialești. *Primo*: la marele nostru satiric nu poți găsi o *conștiință mai bună*, așa cum, mai mult ca la oricine, o găsești în Eminescu, cel ce este totodată și conștiința noastră filosofică mai bună. *Secundo*: caragialismul este o atitudine *nefilosofică* față de lume, el fiind chiar un întreg program al renunțării la idee.

Este însă de ales între Eminescu și Caragiale pe un plan ori altul? Dacă nu pe plan estetic, pe planul opțiunii filosofice?

Eminescu: un cuget filosofic; un cer de stele dedesubt, deasupra cer de stele; o pierdere de gânduri ca-ntr-o noapte înstelată.

Caragiale nu vine cu un cer de stele, nu e un cuget filosofic; vine însă – la fel de neîmpăcat ca și poetul – cu exigențele lumii morale, repusă în drepturi prin denunțarea insignifiantului ca insignifiant, orientează mișcarea noastră după stelele unui cer interior.

Dar „nu te bați cu oricine“, cum spune Noica. Iar Caragiale – poate că ar observa filosoful – tocmai că se bate cu oarecine; îi ia prea mult pe „zbieători“ în seamă, îi colecționează, aproape că-i

popularizează prin zeflemeaua contaminantă care se atinge de tot și de toate.

Dacă e de gândit o asemenea întâmpinare, atunci ar trebui amintit, în replică, faptul că orice eșantion de insignifiantă poate fi insignifiant, însă nu și Insignifianta ca atare, balaurul cu nenumărate capete împotriva căruia luptă – și nu fără enorm succes – Caragiale. Munca lui de Hercule se cuvine ca atare prețuită din perspectivă morală.

În fond, Noica se arată într-atâta de exasperat de zgomotul lumii caragialești încât nu mai are mult până la a-l trece și pe genialul animator în cutia păpușilor acestuia.

Ceea ce nu se rezolvă nicicum în balcanism și degradingoladă ar fi însă de aflat *până și* de la Caragiale, a cărui formulă nu se rezolvă nici ea în zeflemea dizolvantă. Caragialismul nu este simplu caragialăc, nu este o variantă joasă a caraghioslăcului.

Exasperant fiindcă exasperat, Caragiale a stat alături de marii satirici ai lumii – Aristofan cu incredibila sa zeflemisire a unui Socrate de speță șarlatesc sofistă, Molière, Gogol și atâția alții. Dar știm că Aristofan înseamnă și elogiu al păcii, Molière înscrie în „Mizantropul“ o pagină într-un moralism mai adumbrat, iar Don Juan al aceluiași autor este un personaj de-a dreptul abisal; Gogol a fost pînă într-atât de exasperat de propria-i părelnică neputință de a degaja elementul pozitiv, încât a condamnat la ardere în foc lumea personajelor sale din *Suflete moarte* (tomul doi). Caragiale însuși era exasperat de limitele limbajului zeflemelei; fapt este că acel limbaj nu e de găsit nici în „Năpasta“, nici în reacția sa la evenimentele grave din 1907, nici în blocajul interior al lui Caragiale în fața hârtiei de scris, blocaj care se instalează treptat în anii '900 și constituie expresia atitudinii responsabile. Nu numai atât: într-un „registru al ideilor gingașe“ s-ar putea consemna câteva deschideri de-a dreptul filosofice pe care hermeneutica scrierilor sale a început să le consem-

neze. S-a vorbit recent, de pildă, în această ordine de idei, de ontologia ludicului la Caragiale sau de adevărata metafizică a insignifianței pe care o sugerează cuvântul *moft*. Nu e o bagatelă moftul, într-adevăr!

N-o fi aprinzând imaginația speculativă Caragiale, însă răcorirea frunților înfierbântate de prea multă sporovăială insignifiantă, rețezarea netrebnicelor vorbe de șart care blochează drumul spre logos, toată această preparare în vederea ascensiunii poate lua ca punct de pornire dorința de a ieși din bazarul prin care – ghid expert – ne conduce Caragiale. Autocontrolul lucid indus de o conștiință critică asupra cotidianului și chiar o veritabilă filosofie a cotidianității ar putea fi creionate pornind tocmai de la ceea ce începe cu o îndrăcită zeflemea. Iar cotidianul nu e de ocolit, pentru cei mai mulți dintre cei ce speră să degajeze o cale de acces spre ființă, recuperând sentimentul ei.

Desigur că nu numai astfel, *dar și* astfel, înfruntând deci cotidianul, se poate ieși din el, se poate intra în realitate, în timpul ei „rostitor“, cum vrea filosofia.

În cărțile sale, Noica a explicat admirabil ce înseamnă o contradicție unilaterală. Între filosofie și antifilosoful Caragiale, contradicția tocmai este unilaterală.

Tranșează însă perorația noastră problema valorizării filosofice a fenomenului Caragiale?

Nicicum.

În fața sentimentului dezlănțuit cu care am pledat, filosoful poate rămâne netulburat. Ne putem lesne imagina liniile directe ale unei replici de o nedezmințită consecvență.

Dacă punctul de pornire al demersului filosofic îl constituie ferm *ființa* cu sensurile ei afirmate de o *devenire întru ființă* ce trebuie distinsă scrupulos de simpla devenire întru devenire, de vânturarea ce nu știe de sine și nu are sens existențial, atunci fenomenul Caragiale – oricât ar atârna de greu pe cântarul estetic, moral, sau pe oricare altul, oricât

ne-ar ajuta să depășim cotidianul cu neființa lui – nu înseamnă mare lucru din acel punct de vedere care interesează. Pornind de la Caragiale nu vom ajunge la plenitudinea ființei și complinirile ei, la maladiile culturalicește benefice ale ființei. Rostirea caragialescă – ar putea spune filosoful – interesează pe deplin o biată filosofie supradimensionată a *neființei*, a maladiilor ei nefecunde, dar în nici un caz nu o doctrină a ființei. Nu e sarcina filosofiei majore să salveze fenomenele culturale, sarcina ei este să le judece, adică să le mântuiască într-un sens ori în celălalt. Recuperarea ființei face superfluă orice geografie sau anatomie a felurilor fundamentale de *a nu fi*, respectiv de a fi în minorat filosofic.

Replica imaginată de noi întră – ni se pare – în logica interioară a sistemului de gândire noician. Dar poate că impasul despre care s-a vorbit mai sus este la fel de imaginar ca și întreaga tramă argumentativă pe care ne-am amuzat s-o schițăm. Filosofia nu trebuie numai să unească cele ce sunt în raport de neexplicitat implicare, ci și să despartă explicit cele ce de la bun început nu țin împreună. Eminescianismul și caragialismul fiind viziuni complementare, tematizările lor – basmul ființei și amarnicele fabule filosofice ale părelniciei agitate – trebuie să fie și ele în condiția adversei compliniri.

Să dăinuie atunci, întregă, numai bucuria că începe atâta varietate în sânul unei culturi și atâtea puțințe de a porni de la câteva cuvinte pentru a ajunge la o adevărată petrecere de idei filosofică, iar de acolo încă și mai departe, spre stălpii lui Hercule ce străjuiesc *Mare nostrum* a ființei. Dincolo de marea însoțită se întinde un ocean de neființă al cărui ocol, de la Platon încoace, nu-i mai descurajează pe metafizicieni, așa cum nu i-a descurajat nici pe oamenii de litere.

*) text reluat din revista *ARC*

2-3-4/1995